

Írta: Negrea Vidia

KI KIT NEVEL?

EGY FELMÉRÉS TAPASZTALATAI AZ ASZÓDI FIÚNEVELŐ INTÉZETBEN

Köztudott, hogy a nevelési elvekből csak annyi valósítható meg a gyakorlatban, amennyit a nevelő hitelesen át tud adni, és ehhez nemcsak szakmai felkészültség kell, hanem megfelelő önismeretre, reális énképre és a nevelő-növendék kapcsolat célirányos alakítására is szükség van.

Ismert továbbá az a pszichológiai tény is, hogy a személyiség egyedspecifikus interakciós, kommunikációs mintái – a fogadó fél (esetünkben a növendék) beállítottságától, szükségleteitől, személyiségjellemzőitől függően – kiválthatnak különböző hatású válasz-reakciókat.

A javítóintézetben folyó munka akkor éri el a legjobb hatásfokát, ha a tiszteletre méltó elméleti és gyakorlati szakmai késztetések mellett nevelőink biztosítani tudják, hogy a nevelési folyamat konzekvens módon azonos, vagy hasonló elvek és értékek mentén, hasonló vagy azonos módszerekkel történjék. Ez ad biztonságot a személyiségében sérült vagy retardált fiatalnak. A felnőtt környezet iránt érzett bizalom és a stabilitás megkönnyíti számára, hogy jobban eligazodjon az általa eddig kevésbé ismert működési elvek alapján szerveződő világban.

A mindennapi gyakorlatban ez azt jelenti, hogy ha a deviáns vagy aszociális mintán nevelkedett fiatal egy új, markáns, jól és következetesen szervezett, szocializált felnőtt mintával találkozik, amely néhány határozott és számára jól felismerhető személyiségvonást közvetít, könnyebben tud vele azonosulni, majd követni őt, mint egy gyengébb, változékonyabb és ellentmondásosabb személyiséggel rendelkező felnőttet.

A másik „fél” részéről, a növendék oldaláról a helyzet összetettebb: ők a különböző nevelési stílusokra és módszerekre különbözőképpen reagálnak; a mindenkori kapcsolatokban fellelhetők az úgynevezett „célelérő” interakciók, nevelői ráhatások, és vannak úgynevezett „eredménytelen”, illetve ellenkező eredményt hozó hatások is. Ebben a vonatkozásban a „megfelelő” vagy „elég jó” nevelő kiválasztásához a növendékeink egyéni személyiségbeli eltéréseit is figyelembe kell venni.

Az intézetünk nevelési céljaiban és ebből következően a nevelők szakmai szerepeiben illetve hatásában az utóbbi években szerkezeti változás következett be.

Amíg a nevelés első számú színtere a '70-es évek előtt még a szakmunkásképzés volt, a felnőttek iskolai képzettsége és az intézet informális struktúrájának megváltozása miatt a '80-as évekre ez a színtér az ún. otthoncsoportokra tevődött át, és ezáltal a szocializációs értékek hordozói a pedagógusok lettek. A '90-es évek óta a terápiás szemlélet bevezetésével kiemelt jelentősége van a nevelők pedagógiai és pszichológiai adottságainak, felkészültségének. Ezért, az intézet pszichológusaiként – kolléganőmmel, Dr. Bolgár Judittal – fontosnak tartottuk konkrétan megtudni, hogy milyen személyiségi paraméterek birtokában, milyen tartalmú és hatású értékközvetítés van jelen a nevelési folyamatban.

Feltételeztük, hogy a nyert információk hasznosak lesznek a csoportbeosztások szervezésében abból a szempontból, hogy a nevelők a személyiségükhöz, beállítottságukhoz, motivációs rendszerükhöz legjobban illeszkedő nevelési elveket, módszereket alkalmazhassák az ezekre legfogékonyabb fiatalok körében.

Mivel az intézet nevelői állománya többé-kevésbé állandó, a növendékek pedig évről évre változnak, ezért sokkal célszerűbbnek gondoljuk a csoportok kialakítását olyan módon, hogy a megfelelő teameket párosan kialakítva, azok főbb nevelési elveit, módszereit, kommunikációs stílusát fokozottan vegyük figyelembe a növendék csoportba történő helyezésénél.

A tájékoztató felmérés keretében 26 kollega személyiség jellemzőiről, nevelői attitűdjéről kérdőív, valamint önjellemző személyiségteszt kitöltése útján szereztünk elsődleges és előzetes információt. Az eredmények megbeszélése jelentette a háttér-információs bázist a nevelőpárok kialakításában.

A felmérés első része egy általunk készített kérdőívet tartalmazott, amely a kollegák nevelői tevékenységének kapcsolatos sajátosságait és az ahhoz fűződő élmények, tapasztalatok feltárását célozta. A kérdőív kiértékelése a következő adatokat nyújtotta:

A **korrekciós nevelés alapjára** vonatkozó kérdésre a legtöbb válasz az erkölcsi nevelés szférájába sorolható, ami egyértelműen az intézet jellegéből adódik. Ugyanakkor említésre kerülnek a nevelés egyéb területei, mint pl. a szokás- és ismeretkorrekció, a motívumkorrekció, a szocializációs szint korrekciója vagy a realitásérzék fejlesztése. Így pl. a tisztelet, a munka, az együttélés szabályainak betartása és az erkölcsi normarendszer kialakítása a kérdőívek 65%-ban jelennek meg mint a korrekciós nevelés pillérei. Összhangban az intézet rendeltetésével a korlátok betartására összpontosítva, konformizmusra szoktatva, illetve „normakövető magatartás” kialakítására törekszik a kollegák jelentős része. Egy érdekes koncepció jellemzi viszont azokat a kollegákat, akik a „különleges” vagy „speciális” csoportokban végzik munkájukat, és akik a nevelési célokat inkább a személyiségfejlődés szempontjából, az önmegvalósítás érdekében tűzik ki. Náluk hangsúlyozottan jelennek meg olyan tevékenységek, amelyek speciális képzettséget igényelve a növendék személyiségének kibontakoztatását, az önismeret fejlesztését (25%) valamint az öntevékenységet és az önfenntartást segítik elő.

A különböző csoportokban dolgozó nevelők válaszai azt mutatják, hogy miközben a nagyobb mozgási teret nyújtó nyílt csoportokban konformizmusra, az erkölcsi normarendszer elfogadására próbálják ösztönözni a növendékeket, a speciális csoportok felnőttjei arra törekednek, hogy a növendék lélektani érését segítsék elő, az autonómiára, önmegvalósításra téve a hangsúlyt.

A **nevelési eszközök** tekintetében nagyobb egyetértés tapasztalható. Az az elképzelés dominál, miszerint a leghatékonyabb módszert a kedvezmények biztosítása és ezek megvonása adja meg. Néhány nevelő megjegyezte, hogy a **jutalmazó eszközöket** a mindenkori helyzet határozza meg, mivel a korrekciós nevelés egyénre szabott, és a jogtalan jutalmazás ugyanolyan negatív következményeket vált ki, mint a jogtalan büntetés.

Összességében a jutalmazó módszerek adják a válaszok többségét. Legpreferáltabb nevelési eszközként a dicséretet és az eltávozás engedélyezését alkalmazzák a kollégák; büntetésben viszont első helyen a személyes szabadsággal való manipulálás áll, ami az eltávozás korlátozásában, a szabadságon tölthető napok csökkentésében, vagy egy zártabb és szigorított jellegű csoportba való ideiglenes áthelyezés formájában alkalmaznak.

Kevesebb hangsúlyt kapnak az anyagi valamint az érzelmi alapú és egyénre szabott jutalmazó, illetve büntető eszközök. A gyakorlat egyik fontos elemét – a csoportos jutalmazás előnyeinek és a csoportos büntetés hátrányainak felvázolásával – csak egy kolléga említi.

A felmérés következő adatsorozatja a növendékek azon tulajdonságait összegezte, amelyek a kollégák véleménye szerint **kedvezően, illetve kedvezőtlenül befolyásolják a nevelés hatékonyságát.**

Az adatok alapján azt tapasztaltuk, hogy a nevelési folyamat hatékonyságát annak az interperszonális kapcsolatnak megvalósítása és fenntartása határozza meg, amely bizalmat és nyitottságot kíván a növendéktől. Ezért a nevelők a legnagyobb hangsúlyt az **affektív jellemzőknek** tulajdonítják, melyek a válaszok 80%-ban jelennek meg. Ez azt jelenti, hogy a növendék pozitív érzelmek birtokában, kellő énerővel, önkontrollal rendelkezve és együttműködve a nevelővel, olyan optimális nevelési folyamatot biztosítana, amelyben valószínűleg minden szociális érzékenységgel rendelkező személy szívesen részt venne.

Legnehezebb pillanatokot okozzák azok a növendékek, akik kezelhetetlenségük miatt eltérnek az átlagtól, azaz elutasítók a nevelővel szemben, bizalmatlanok és közömbösek az intézeti étellel és dolgozókkal szemben.

A felsorolásban csökkenő arányban az affektív, majd a szocializációs, az akarati jellemzők és végezetül az értelmi-kognitív jellemzők szférájában mozognak a válaszok.

A nevelés alapjának vélt kedvező **pozitív kapcsolat** fenntartása mindkét fél – nevelő-növendék – beállítottságától, személyiségjellemzőitől függ szinte azonos mértékben. A teljes személyiséget megmozgató interakciók ismerete, a kellő önismeret és szakmai felkészültség a nevelők részéről igen fontos annak érdekében, hogy a nevelő-növendék kapcsolat egyikük számára se jelentsen egyoldalú erőfeszítést. Ilyen értelemben érdeklődtünk a nevelőkollégák önmagukkal szembeni elvárásai felől.

A válaszokat statisztikailag elemezve egyén-, NI. részlegspecifikusság szempontból érdekes elosztást figyelhettünk meg: miközben a nyílt csoportokban dolgozó kollégák nagyszámú, de kevésbé konkrét választ adnak, a speciális csoportokban tevékenykedők mindössze egy-két markáns, lényeges jellemzőt jelölnek meg.

A legfontosabb elvárás, amit 16 nevelő önmagával szemben támaszt, az affektív jellemzők szférájában található. Gyakran kerül említésre az **empátia, a szeretet, gondoskodás**, amik valóban biztosíthatják az interperszonális kapcsolatok pozitív irányú fejlődését. A kollégák 50%-a az erkölcsi tulajdonságokat, az intellektuális jellemzőket és ugyanennyien a szociális hatékonyságot jelölik. A továbbiakban a kérdés csak az, hogy mennyire tudják megvalósítani és közvetíteni ezeket az elvárásokat?

A kollégák főképpen két területen értékelik a munkájukat. Az egyik az a fajta tevékenység, amiben a növendékek készíttetés-korrekciónak próbálták elérni, mint pl. a tanulás, a munka, a testi higiéné és az önálló tevékenységek területén. A másik a személyes kapcsolatok kialakulásával és fenntartásával van összefüggésben, mint pl. a növendék bizalmának a megnyerése, a növendék távozása után kapott visszajelzés. Sokkal kevesebben említik az erkölcsi normarendszer korrigálásával kapcsolatban elért eredményüket, ami ha a fentiekben tárgyalt nevelési célokra gondolunk, jelzi a nevelési munka nehézségeit, illetve azt a diszsonanciát, ami a célok és az eredmények között tapasztalható.

Sikeres nevelési területnek elsősorban a tanulást minősítik, ami azt jelenti, hogy a növendékeket itt-tartózkodásuk alatt általános tanulmányaik elvégzésére és egy szakma tanulására próbálják ösztönözni. A **nevelőmunka sikerességét** két területen jelölik meg kollégáink: az első a növendékekkel való kapcsolatban található, ahol ennek sikere vagy kudarca adja meg a serkentő, illetve gátló tényezőt. A második a nevelők közötti kapcsolatból adódik. Ide tartóznak pl. azok a munkaviszonyok, amelyek egymást értékelő folyamatként vannak jelen, mint pl. a vezetők-nevelők, vagy az éjszakai felügyelők, szakoktatók és nevelők között.

Pozitív visszajelzés esetében – aminek alapját a növendék viselkedése képezi – a nevelő kolléga ambicionálva érzi magát, hasznosnak értékeli tevékenységét. Ha viszont ez a visszajelzés hiányzik, vagy negatív töltésű, akkor csökken a nevelői munka iránt érzett lelkesedés, és hiábavalónak, reménytelennek minősíti tevékenységét. Mindez viszont olyan önértékelési problémákra vezethet, aminek eredménye az önbizalomhiány.

Lényegében a nevelési folyamatot befolyásoló tényezők a két pólus közötti (növendék-nevelő) **személyes kapcsolat** jellegével vannak összefüggésben, amit anyagainkban a pozitív kapcsolat-dominanciával jelenítünk meg.

A horizontális illetve az azonos szintű kapcsolatok esetében az az igény fogalmazódik meg, hogy a kolléga hasonló jellemzői a kívánatosak, és csak a nevelők 20%-a említi a kompenzáló, saját hiányosságukat pótló tulajdonságokat.

A nevelőpároknál megjelenik az alkalmazkodáshoz szükséges készségek és az empátias készség igénylése. Az utóbbi elsősorban elvárt, de kevésbé kölcsönösen meglévő jellemzőként kerül megfogalmazásra.

Az önjellemzésen alapuló személyiségteszt eredményei:

A nevelők személyiség dimenzióinak feltárására a Leary-tesztet alkalmaztuk. A teszt alkalmazása kézenfekvő volt számunkra, hiszen szemlélete és interperszonális diagnosztikus rendszere éppen azon dimenziók mentén jellemzi a személyiséget, amelyek pszichológiai hatása elsődlegesen érvényesül a nevelői tevékenységben. Olyan viselkedési megnyilvánulásokat próbáltunk feltárni, amelyekkel kollégáink napi tevékenységük során szubjektív megítélésünk szerint kommunikálnak, vagy egyénileg szeretnének közvetíteni környezetük felé.

Felmérésünkben tehát a „szubjektív” szociális én, illetve az „ideális” én szintjeit vizsgáltuk két tengely mentén: a dominancia – önálvetés, valamint a szeretet – gyűlölet tengelyén.

Annak ellenére, hogy az önjellemzés és az énídeál jellemzés kis egyéni eltéréseket mutatott, ezeket összegezve néhány markáns tendencia kimutatható:

1. Elsősorban az, hogy a kérdőívet kitöltők általában elégedettek magukkal, a magukról alkotott kép „közel áll” az ideál-modelljükhöz.

2. A megkérdezettek általában domináns, sikeres, nagylelkű, kooperatív, de a büntető magatartást is előtérbe helyező személyiségeknek tartják magukat.

A legnagyobb abszolút és relatív különbséget – az egyébként is erőteljesen választott – elsősorban a domináns faktorba eső magatartásjellemzők mentén tapasztalhattunk. Az átlagos eltérés a tudatos kommunikáció és az ideális én között ugyan kicsi, de jelentősebben mozdul a választás a dominancia-tengely irányába.

3. Úgy tűnik, hogy a domináns, vagy akár dominanciára törekvő magatartásformák igen erősen preferáltak az egyén részéről – még akkor is, ha ez narcisztikus, másokat kizsákmányoló, vagy büntető, ellenséges magatartásformát jelent. Vagyis: a „hatalom szeretete” erősebben érvényesül, mint a „szeretet hatalma”.

4. Sajnálatos jelenség, hogy a büntetéssel, esetenként az önbüntetéssel kapcsolatos pozitív attitűd beletartozik az elfogadott, normakövető értékrendbe, míg a non-konform, kételkedő, szkeptikus (erősebb egyéniséget és autonómiát feltételező) magatartási forma nagyon nem kívánatos. Mindez megnyilvánul abban is, hogy a nevelők a „másságot” képviselő magatartásformával szemben általában a napi életben is negatívan nyilvánulnak meg.

(Ez a tendencia már a kérdőívre adott válaszoknál is körvonalazódott: ugyanis az eredeti, egyéni véleményt tükröző válaszok ott is csak egy szűkebb, „zártabb” nevelői csoport körében voltak tapasztalhatók.)

Az eredmények elemzése a következő problémákat veti fel:

a) a személyiség ilyenfajta tudatos kommunikációs és énídeál szintje egyfajta adaptáció következménye, vagy a személy sajátja-e? Másképpen fogalmazva: az „ideális én-modell”-ben egy, az intézet által formálisan vagy informálisan deklarált én-ideál fogalmazódik meg, melyhez való erős igazodás egyfajta „szerepazonosulási” folyamatot indukál. Ennek eredménye az adott „hivatás”-személyiség; avagy az intézet rendeltetésénél és működési sajátosságánál fogva erősebben vonz és tart meg bizonyos speciális, de hasonló pszichikai – személyiségbeli kondíciókkal rendelkező nevelőket.

Vagyis: az intézet alakítja-e a nevelőket hasonlóvá, azaz ez a fajta értékrend vajon foglalkozási ártalomként fogalmazható meg, vagy a nevelők saját belső tulajdonságaik szerint igyekeznek olyan munkahelyet választani, amely leginkább megfelel személyiségi adottságainak?

b) A növendékek sikeres szocializációját tekintve továbbra is fenntarthatjuk-e azt az állításunkat, hogy a nagyon hasonló nevelési attitűdű nevelői diád sikeresebb a nevelői munkában?

Mindkét kérdésre csak további vizsgálatok és a nevelői tevékenység hatásvizsgálata adhat választ.

A vizsgálati tapasztalatainkról adott egyéni és csoportos szóbeli visszajelzés a kollégák többségére láthatóan kedvező hatást gyakorolt, és elindított egy olyan kritikai-elemző gondolkodást, amely a minőségi változás csíráját is magában hordozhatja.